

GLASOVI MIGRANTK MED PRETEKLOSTJO IN SODOBNOSTJO

Nataša ROGELJA,¹ Mirjam MILHARČIČ HLADNIK¹¹

V pričujočem tematskem sklopu zbrane študije povezuje skupna konceptualna perspektiva, usmerjena v raziskovanje vsakdanjika ženskih poklicnih migracij z območja severovzhodnega Jadrana. Čeprav so v sklopu zbrani zgodovinsko, sociološko in antropološko usmerjeni prispevki, jih kljub disciplinarni razliki poleg konceptualne osnove povezuje tudi skupno metodološko križišče biografske metode, ki s pomočjo spominjanja posega tako v pretekle dogodke kot tudi v njihove današnje interpretacije. Ameriški antropolog Franz Boas je davnega leta 1943 poudaril, da spomine oblikujejo misli in želje trenutka, v katerem so bile izgovorjene ali zapisane, pri tem pa jih je označil kot nezanesljiv vir (1943). Pozneje, v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, je povezovanje preteklosti in trenutka izrekanja prišlo še bolj v ospredje teoretičnih razprav, kontekstualizacija osebnih pogledov pa je pomembno doprinesla k razumevanju tako preteklosti kot sedanjosti in pozitivno ovrednotila kvalitativne metodološke pristope (Crapanzano 1980; Buechler, Buechler 1996). Takšnemu razumevanju prepleta med preteklostjo in sedanjostjo se z osebnimi zgodbami pridružuje tudi pričujoči sklop.

SEVEROVZHODNI KOT JADRANA

Regionalno gledano se vsi prispevki ukvarjajo z območjem severovzhodnega Jadrana, ki je specifično (dostopnost pomorskih transportnih poti, večjezičnost, kontrast med obalo in zaledjem) in univerzalno hkrati. Poglavitni značilnosti Istre in širšega severovzhodnega kota Jadrana prve polovice 20. stoletja sta namreč gospodarska zaostalost ter zapoznela industrializacija, pospremljeni tako s čezoceanskimi kot tudi tedenskimi in s sezonskimi delovnimi migracijami v obalna mesta, ki so bila v prvi polovici 20. stoletja del širše evropske zgodbe (Dukovski 1997; Darovec 1992; Kalc 2002). V Istri in na Goriškem se je večina prebivalcev ukvarjala s poljedelstvom, pri čemer je manjši odstotek ljudi posedoval večji del rodovitnih površin, večina prebivalstva pa manjše, nerodovitne, razpršene in težko dostopne koščke zemlje. Rezultat pogostega menjavanja političnih sistemov, velikih družin, vojn in marginalizacije večinsko ruralnega, slovensko in hrvaško govorečega prebivalstva Istre so bili revščina, socialna ogroženost in občutek nezmožnosti vplivanja na dano situacijo (Dukovski 1997). V takšnih okoliščinah so bile (pre) prodaja izdelkov in pridelkov med ruralnimi in urbanimi območji in prekomorske delovne migracije osnovni vir prihodkov ne samo posameznikov, temveč tudi družin in celotnih vasi (Ledinek Lozej, Roge-

¹ Dr. socialne antropologije, znanstvena sodelavka, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, natasa.rogelja@zrc-sazu.si.

¹¹ Dr. sociologije, izredna profesorica, znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, hladnik@zrc-sazu.si.

lja 2012). Zgodovinski vidik delovnih migracij na severovzhodnem Jadranu in vlogo žensk podrobneje osvetljuje prispevek Alekseja Kalca. V mozaiku delovnih migracij severovzhodnega Jadrana so namreč pomembno vlogo odigrale prav ženske. Dojilje, (pre)prodajalke, kontrabantarke, hišne pomočnice, perice in krušarice, ki so se večkrat gibale na meji (ne)legalnega ali celo moralno (ne)sprejemljivega početa, so v vojnah in revščini postale ključne oskrbovalke družine ter obenem pozabljen, preslišan ali na svojevrsten način interpretiran del zgodovine (Ledinek Lozej, Rogelja 2012; 2000; Rogelja, Ledinek Lozej 1997; 1996; Škrj 2009; Koprivec 2006).

PARTICIPATIVNE PRAKSE SPOMINJANJA

V tematskem sklopu je posebna pozornost posvečena ženskam migrantkam. Pri tem spoj teme in biografske metode ni naključen, temveč ključen element osvetljevanja nedokumentiranih ali z umetniškimi posegom interpretiranih življenj, hkrati pa tudi odmev sedanosti, ko so v procesu formiranja dediščine obravnavanega območja prav ženske odigrale ključno vlogo. Prav tako ni naključje, da je v procesu revalorizacije življenjskih zgodb in kvalitativnih pristopov v družboslovju in humanistiki pomembno vlogo odigral feminizem. Feministične zgodovinarke so namreč že od zgodnjih sedemdesetih let prejšnjega stoletja v ustnih in biografskih virih iskale snov za oblikovanje argumentov o marginaliziranih zgodovinah, nedostopnih na podlagi konvencionalnih dokumentarnih virov (Rossi 1985). Potrebo po individualni in kolektivni prisotnosti žensk ter po rekonstrukciji in opisovanju osebnih, subjektivnih izkušenj Gabriele Griffin in Rosi Braidotti (2002) postavljata tudi za izhodišče razvoja ženskih študij. Empiricizem je bil za njihov razvoj in razcvet ključen zato, ker je dajal potrebno legitimacijsko oporo temeljnemu principu ženskih študij, to je pomembnosti izkušnje kot izvora znanja, vednosti in teorije. Priznanje subjektivnosti in intersubjektivnosti je bilo ključno pri razvoju narativne ali biografske metode in legitimiranju subjektivnih izkušenj in interpretacij življenja ljudi. Pri tem je pomembno, da ti ljudje niso izbranci političnih, vojaških in nacionalnih zgodovin, temveč posamezniki, ki niso staljeni v sofisticiranih izračunih kvantitativne metodologije. Gre za »demokratizacijo zgodovine« (Thompson 1988; Portelli 1991) in drugih ved, kjer z uporabo biografske metode ali »ustne zgodovine« pridejo do besede in glasu tisti ljudje, ki jim pravimo »navadni«, »običajni« ljudi« ter seveda zgodovinsko najbolj utišan del človeštva, ženske.

S tega vidika je posebna pozornost posvečena Šavrinkam (v prispevku Špele Ledinek Lozej in Nataše Rogelja) in aleksandrinkam (v prispevku Mirjam Milharčič Hladnik). Te so s svojimi v zgodovini ukoženimi zgodbami s pomočjo literariziranih, folkloriziranih in populariziranih podob posegle tudi v sedanost. Aktivna vloga posameznic in posameznikov je pri tem osvetljena tako v kontekstu sodobnih dogodkov (literariziranja ženskih migrantk, novonastalih meja, razvoja turizma, emancipacije žensk, romantiziranja mobilnosti) kot tudi spomina posameznic na zgodovinske okoliščine prve polovice 20. stoletja. Prav fenomena Šavrink in aleksandrink postavljata tematskemu bloku solidno interdisciplinarno platformo. Preprodaja med obalnimi mesti in istrskim zaledjem ter plačano skrbstveno delo imata namreč etnografsko, zgodovinsko in spominsko dimenzijo ter sta hkrati vpeta v splet sodobnih okoliščin oblikovanja kolektivnega spomina. Med njimi sta najbolj zanimiva aktualni spomin na migrantke in interpretacija spominjanja migrantk samih, njihovih družinskih članov ter širše lokalne skupnosti. Današnje pojmovanje Šavrink in aleksandrink namreč v veliki meri določa literarni in umetniški poseg, ki je te ženske proslavil na svojevrsten način. Omenjeni poseg je po eni strani odprl pot ženskim glasovom, po drugi pa zreduciral zgodbo o Šavrinkah in aleksandrinkah na specifičen zorni kot (Mihurko Poniž 2011).

Redukcijo izkušenj slovenskih migrantk, ki jo že pregovorno predstavljajo številne prepesnitve Lepe Vide (Mlekuž 2009) in v sodobnem času romani Marjana Tomšiča (1986; 1993; 2002; 2006), je mogoče preseči zgolj z biografsko metodo, torej z načrtnim zbiranjem, hranjenjem in objavljanjem raznolikih in kompleksnih izkušenj udeležencev migracijskih procesov. Danes nastajajo na v tem tematskem sklopu obravnavanih področjih dejavnosti, osredotočene na ohranjanje avtentičnih zgodb, pripovedi, spomi-

nov, memoarov. Še več, materialno in nematerialno dediščino aleksandrink in Šavrink predstavljajo širši javnosti muzejske zbirke, razstave, tematske poti, spominske sobe in podobno. V teh dejavnostih so aktivni prebivalci lokalnih območij, sorodniki in družinski člani akterjev opisanih procesov. Pridružujejo se jim raziskovalci in raziskovalke, ki z biografsko metodo utirajo pot pristopu, ki ga Dirk Hoerder imenuje »na človeka osredotočen pristop«. Takšen pristop vključuje ekonomske, kulturne, socialne in emocionalne kompleksnosti in pogoje migracijskih odločitev ter njihovih posledic tako v kraju, od koder se ljudje premikajo, kot tudi v krajih, kamor so namenjeni. »Holistično-materialno-emocionalni pristop« je pomemben zlasti za razumevanje ženskih mobilnosti, saj lahko z njim sistematično zavračamo prevladujoči znanstveni in poljudni diskurz o ženski pasivni vlogi v družbenih in družinskih procesih. Z njim vse udeležence družinskih odločitev o mobilnosti ali/in migraciji obravnavamo kot aktivne, tako pri odločitvah o migracijah kot pri njihovih posledicah. »Odločitve o poteku življenja, stopnje podpore in želje po izboljšanju vključujejo skupek tradicionalnih kulturnih norm in praks, dejanskih emocionalnih in duhovnih potreb ter ekonomskih razmislekov,« poudarja Hoerder (2002: 20).

Če postavimo v soj žarometov žensko mobilnost, pri tem pa želimo osvetliti vse akterje, vključene v takšne družinske preživetvene strategije, potem ne moremo brez biografske metode. Z njo v vsaki individualni zgodbi odkrijemo izvirno kombinacijo zgoraj navedenih elementov odločitev o mobilnosti, poleg tega pa tudi neskončni niz emocij, ki jih taka odločitev sproži. Pri tistih, ki gredo (in se vračajo), in tistih, ki ostanejo (ali pozneje tudi odidejo), spremljamo občutke izgube, domotožja, osamljenosti, žalosti, zamere in jeze, hkrati pa tudi občutke svobode, neodvisnosti, samostojnosti, uspešnosti, sreče in zadovoljstva. Vsaka zgodba ali spomin razkriva notranja nasprotja, negotovosti in zapletenosti vsakodnevnih odločitev v dinamičnem socialnem kontekstu, v katerem se zrcalijo osebne in družinske odločitve, kulturno odvisne izbire in individualne izkušnje vseh vpletenih. Rdeča nit vseh prispevkov je ugotovitev, da v heterogenih oblikah in načinih ženskih mobilnosti ženske niso pasivne žrtve okoliščin in odločitev drugih, pač pa tiste, ki odločitve zase in svoje družine sprejemajo glede na življenjske priložnosti. Ta ugotovitev se pridružuje ugotovitvam naraščajočega števila mednarodnih raziskav o sodobnih in preteklih mobilnostih žensk (Sharpe 2001; Passerini 2007; Hoerder, Kaur 2013). Pričujoči tematski blok želi z interdisciplinarne perspektive razpreti takšen pogled z osvetljevanjem (vsaj) štirih kontekstov: a) zgodovinskih okoliščin ženskih migrantk s severovzhoda Jadrana, b) umetniških in drugih posegov v tematiko ženskih delovnih migracij na prelomu stoletja, c) aktivne vloge posameznic in posameznikov v kreiranju spomina na izkušnje migrantk in širše dediščine obravnavanega območja ter d) ženskega dela med zaledjem in obalnimi mesti po letu 1945. Zgodba ženskega dela na severovzhodnem Jadranu se namreč ne konča z literarno ali s filmsko podobo in spomini na nekdanje čase. V zadnjem prispevku tematskega sklopa Majda Hrženjak na podlagi individualnih intervjujev razgrinja zgodbe slovenskih skrbstvenih delavk, ki dnevno prestopajo – danes nevidno – slovensko-italijansko državno mejo. Njihovo delo v italijanskih gospodinjstvih, kjer čistijo, kuhajo, varujejo otroke in negujejo starejše, umešča v sodobne globalne skrbstvene ekonomije in tako imenovane »skrbstvene verige« (Parrenas 2001). Vloga žensk kot (dnevni) delovnih migrantk pri tem ostaja enako nevidna in enako pomembna kot v prejšnjem stoletju in hkrati odpira vrata številnim, prav tako nevidnim moškim migrantom, ki vstopajo v »ženske mreže« kot hišniki, vrtnarji, šoferji, predvsem pa kot zakonci migrantk, ki so jim predhodno utrle pot. Če so bile literarizirane in na platno prikazane Šavrinke in aleksandrinke za kratek hip postavljene na oder in osvetljene z enega zornega kota, pa zgodbe ženskih delovnih migracij v vsej svoji čustveni, ekonomski in socialni kompleksnosti živijo in se pripovedujejo vztrajno naprej.

LITERATURA

- Boas, Franz (1943). Recent Anthropology. *Science* 98, 334–37.
- Buechler, Hans, Buechler, Judith-Maria (1996). *The World of Sofia Velasquez: The Autobiography of a Bolivian Market Vendor*. New York: Columbia University Press.

- Crapanzano, Vincent (1980). *Tuhami: Portrait of a Moroccan*. Chicago: Chicago University Press.
- Darovec, Darko (1992). *Pregled zgodovine Istre*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Dukovski, Darko (1997). *Svi svjetovi istarski*. Pula: C.A.S.H. Histria Croatica.
- Griffin, Gabriele, Braidotti, Rosi (2002). Introduction: Configuring European Women's Studies. *Thinking Differently, A Reader in European Women's Studies* (ur. Gabriele Griffin, Rosi Braidotti). London, New York: Zed Books, 1–30.
- Hoerder, Dirk (2002). *Cultures in Contact: World Migration in the Second Millennium*. Durham, London: Duke University Press.
- Hoerder, Dirk, Amarjit, Kaur (ur.) (2013). *Proletarian and Gendered Mass Migrations: A Global Perspective on Continuities and Discontinuities from the 19th to the 21st Centuries*. Leiden, Boston: Brill.
- Kalc, Aleksej (2002). *Poti in usode: Selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Koprivec, Daša (2006). Aleksandrinke – življenje v Egiptu in doma. *Etnolog* 16, 97–115.
- Ledinek Lozej, Špela, Rogelja, Nataša (2012). Šavrinka, Šavrini in Šavrinija v etnografiji in literaturi. *Slavistična revija* 60/3, 537–547, 549–560.
- Ledinek Lozej, Špela, Rogelja, Nataša (2000). *Potepanja po poteh Šavrinke Marije*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Mihurko Poniž, Katja (2011). Reprezentacije aleksandrink v prozi Marjana Tomšiča. *Dve domovini* 34, 47–62.
- Mlekuž, Jernej (2009). Maledet? Schiavitu? Ko oblastni glas utihne. *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb* (ur. Mirjam Milharčič Hladnik, Jernej Mlekuž). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 121–142.
- Parrenas, Rhacel Salazar (2001). *Servants of Globalization: Women, Migration and Domestic Work*. Stanford: Stanford University Press.
- Portelli, Alessandro (1991). *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*. New York: State University of New York Press.
- Passerini, Luisa idr. (ur.) (2010). *Women Migrants from East to West. Gender, Mobility and Belonging in Contemporary Europe*. New York, Oxford: Berghahn Books.
- Rogelja, Nataša, Ledinek Lozej, Špela (1997). Šavrinka kot oseba in simbol. *Etnolog* 7/58, 131–145.
- Rogelja, Nataša, Ledinek Lozej, Špela (1996). Šavrinka, Šavrini, Šavrinija. *Glasnik SED* 36/2–3, 40–43.
- Rossi, Alice (ur.) (1985). *Gender and the Life Course*. New York: Aldine.
- Sharpe, Pamela (ur.) (2001) *Women, Gender and Labour Migration: Historical and Global Perspectives*. London, New York: Routledge.
- Škrli, Katja (2009). Komaj sem čakala, da zrastem in postanem aleksandrinke: Demitizacija aleksandrink. *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb* (ur. Mirjam Milharčič Hladnik, Jernej Mlekuž). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 143–189.
- Thompson, Paul (1988). *The Voice of the Past: Oral History*. Oxford: Oxford University Press.
- Tomšič, Marjan (1986). *Šavrinke*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Tomšič, Marjan (1993). *Zrno od frmentona*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Tomšič, Marjan (2002). *Grenko morje*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Tomšič, Marjan (2006). *Južni veter*. Ljubljana: Društvo 2000.